

УДК 78.(09)(477.51)

НІЖИНСЬКА ВОКАЛЬНА ШКОЛА: ВІХИ РОЗВИТКУ, ПРЕДСТАВНИКИ

Кавунник О. А.

У статті визначено віхи розвитку ніжинської вокальної школи, форми виконавської, науково-методичної діяльності її представників у контексті музично-педагогічної освіти в Україні другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Ключові слова: регіональна виконавська школа, ніжинська вокальна школа, культуротворчість, музичне середовище.

В статье определены этапы развития нежинской вокальной школы, формы исполнительской, научно-методической деятельности её представителей в контексте музыкально-педагогического образования в Украине второй половины ХХ – начала ХХІ веков.

Ключевые слова: региональная исполнительская школа, нежинская вокальная школа, культуротворчество, музыкальная среда.

The article considers development of Nizhyn's vocal school in the context of musical-pedagogical education in Ukraine in the second half of XX beginning XXI. Analyze has been given to performance, science methodical activities representatives of Nizhyn's vocal school.

Key words: regional performance school, Nizhyn's vocal school, culture creating processes, musical environment.

На зламі ХХ–ХХІ ст. серед пріоритетних напрямів українського музикознавства можна назвати дослідження музичної регіоніки – системи знань про культуротворчі мистецько-освітні процеси у великих, малих містах України. Вони сприяють формуванню музичного середовища міста як своєрідного культурного соціо-локусу (В. Кузик), де складовими є діяльність митців-композиторів, фольклористів, виконавців регіональних виконавських шкіл. Функціонування останніх в музично-інформаційному просторі держави позиціонується на сучасному етапі як ознака безперервності культурно-освітнього, художньо-естетичного розвитку особистостей-професіоналів та аматорів, різних верств міського населення. Актуальність цих музично-освітніх процесів стверджують сьогочасні дослідження, що знаходяться на перетині музичної культурології, історії та теорії музики, різножанрового виконавського, зокрема вокального мистецтва, його представників: співаків, педагогів, науковців.

У контексті теми статті привертають увагу праці науковців, зокрема доктора культурології В. Г. Антонюк – авторки культурологічної моделі української вокальної школи [1–3]; дослідження Ж. В. Дедусенко, присвячене розкриттю феномену "школа" в системі виконавської діяльності [4]; роботи науковців М. А. Жишкович щодо історії, представників львівської вокальної школи [5]; В. М. Малинєвської – про шляхи удосконалення вокально-методичної та практичної підготовки майбутніх учителів музики в контексті педагогічної спадщини видатних педагогів-вокалістів [6]. Статті аспірантів, пошукачів з регіональних вишів, як-от Запорізького національного університету, Ніжинського державного класичного університету імені Миколи Гоголя, які висвітлюють історичні аспекти розвитку української вокальної школи ХХ ст. [7], підготовки вчителя музики до вокально-педагогічної діяльності в загальноосвітній школі [8], напрями вибору репертуару, як-от у репертуарно-методичному посібнику "Вокальні твори на вірші поетів-випускників Ніжинської гімназії вищих наук князя Безбородька" [9].

Мета статті – розкрити культурно-мистецьке значення представників ніжинської вокальної школи в контексті сучасних проблем вокальної педагогіки.

Шляхи осмислення феномену "ніжинська вокальна школа" є важливими в контексті музично-педагогічної освіти в Україні ХІХ–ХХ століть, досліджень з музичної регіоніки та краєзнавства на початку ХХІ ст.

Історичними підвалинами її формування було музичне середовище міста Ніжина, що на Чернігівщині Лівобережної України. Серед об'єктивних та суб'єктивних передумов створення ніжинської вокальної школи слід навести форми культурно-мистецького життя міста XVII–XX століть, які сприяли розвитку співочої культури, а саме:

- діяльність музичних цехів у другій половині XVII ст.,
- розвиток культової сакральної музики в церквах XVIII ст.;
- культурно-просвітницькі музичні традиції в закладах освіти XIX ст. та поширення вокального й інструментального домашнього музикування;
- концертно-виконавська діяльність музикантів-аматорів, професіоналів Ніжина в Україні, межами держави на зламі XX–XXI ст.

Як відомо, стародавній Ніжин в історії та сучасності прославили викладачі та учні Гімназії вищих князя Безбородька, де відбувалися музичні вистави аматорського театру, грав симфонічний оркестр. Серед учасників були гімназисти Микола Гоголь, Нестор Кукольник, Євген Гребінка. У подальшій літературно-поетичній діяльності вони зберігали зв'язок з музикою, свідченням чому стали нині всесвітньо відомий романс Є. Гребінки "Очі чорні", поезія Н. Кукольника до вокального циклу М. Глінки "Прощання з Петербургом". Славетний М. Гоголь серед неперевершених творів літературної спадщини написав у 1834 р. працю "Про малоросійські пісні".

У другій половині XIX ст. музично-театральні й співочі традиції Ніжина продовжили кобзарі, зокрема П. Братиця, якого в книзі "Про народну пісню і народність в музиці" увіковічнив М. В. Лисенко; перша народна артистка України Марія Заньковецька, що мала особливі краси тембр голосу мецо-сопрано й виконувала партії з опер С. Гулака-Артемівського ("Запорожець за Дунаєм"), М. Лисенка ("Наталка Полтавка", "Утоплена", "Чорноморці"), П. Чайковського ("Пікова дама"), Дж. Верді ("Аїда", "Ріголетто"). Її творчим побратимом в Ніжині, в Києві на зустрічах з М. В. Лисенком був співак і хормейстер, теж уродженець Ніжина, Ф. Д. Проценко, батько Андрія Проценка – видатного українського музиканта, професора класу флейти Київської консерваторії (нині НМАУ ім. П. І. Чайковського).

Музично-творча діяльність цих митців на ниві театральної, вокально-хорової музики в першій половині XX ст. створила підґрунтя для професіоналізації інструментального, вокального, хорового виконавства в Ніжині. Послідовницею їх мистецької місії поряд із флейтистом А. Проценком, трубачем Т. Докшицером була співачка й педагог М. Ф. Бровченко, засновниця ніжинської вокальної школи.

Культурно-мистецьке життя Ніжина другої половини XX ст. вирізнялося активною музично-педагогічною, концертною діяльністю викладачів-інструменталістів (В. Розен, М. Мельник, К. Федотов), хормейстерів (В. Іконник, Л. Тевзадзе) кафедри музики та співів, відкритої 1956 р. на філологічному факультеті Ніжинського педагогічного інституту ім. М. Гоголя (з 2006 р. – Ніжинський державний класичний університет ім. Миколи Гоголя). Першою викладачкою вокалу кафедри музики і співів, згодом реформованої в музично-педагогічний факультет (нині – факультет культури і мистецтв), після закінчення 1956 року Київської державної консерваторії (нині НМАУ) ім. П. І. Чайковського стала Марія Федорівна Бровченко (1919–2009). Отримавши блискучу освіту в класі вокалу професора кафедри співу, народної артистки України Марії Литвиненко-Вольгемут, вона одразу зарекомендувала себе на кафедрі як досвідчений педагог, обдарована творча особистість.

Наступні сорок років концертно-виконавської, музично-педагогічної діяльності М. Ф. Бровченко, що в 1997 р. отримала звання "Заслужена артистка України", сприяли формуванню й розвитку ніжинської вокальної школи. Навчально-методичні засади педагогічної й виконавської діяльності співачки-педагога стверджені творчими здобутками її студентів. 3-поміж учнів – народна артистка України Алла Кудлай, заслужена артистка Росії Людмила Циндрік, заслужені працівники культури України С. Голуб, О. Варьоха, В. Малиневська. Любов до співу прищепила вона тоді ще зовсім юним співакам, а нині заслуженим артистам України дуету Любові і Віктора Анісімових.

Яскравим прикладом авторитетності М. Ф. Бровченко було її визнання не тільки у колі студентів класу, але й тих, хто чув її чарівний спів, вважав її еталоном професійної довершеності. Так, слова вдячності М. Ф. Бровченко за підтримку в навчанні крізь десятиліття життя зберігає Володимир Іванович Рожок, народний

артист України, доктор мистецтвознавства, ректор НМАУ ім. П. І. Чайковського, в минулому – студент Ніжинського училища культури і мистецтв, в якому викладала вокал Марія Федорівна. Під час приїздів на гостини до Ніжина він завжди цікавився творчою долею улюбленої співачки. Завдяки йому, після вимушеної у 1990-ті роки перерви, вона повернулася на музично-педагогічний факультет, щоби з новою силою готувати студентів до участі й перемог у конкурсах у Запоріжжі, Києві. Це Оксана Кривець, О. Білошапка, Алла і Сергій Бусло. Як досвідчена артистка, що грала на сценах Ніжинського, Прилуцького, Закарпатського музично-драматичних театрів, співачка прищеплювала студентам любов до театру як режисер-постановник зі студентами факультету в університеті здійснювала вистави за творами П. Ніщинського ("Вечорниці"), С. Гулака-Артемівського ("Запорожець за Дунаєм"), М. Лисенка ("Наталка Полтавка"). У такий спосіб М. Бровченко-педагог продовжувала традиції вокального мистецтва М. Литвиненко-Вольгемут на заняттях в класі, збагачувала музично-естетичний досвід слухачів різних вікових груп на концертах. Свідченням визнання творчості виконавиці слугували схвальні відгуки на шпальтах міської ("Вісті"), республіканської ("Українська музична газета") періодики, як-от статті з промовистими назвами: "Солов'ї не переводяться", "Камертон світлої душі", "На студентській сцені – опера", "Пісня, що наснажує серця".

У такий спосіб в культуротворчій діяльності М. Ф. Бровченко як співачки, педагога, актриси, режисера-постановника кристалізувалися ознаки виконавської вокальної школи: виконавський професіоналізм, музично-педагогічна діяльність, науково-методична робота. Вони означені історичними віхами 1960-х – початку 2000-х років, які означимо в три етапи.

Перший – 1960–1970-ті роки, що започатковують риси професіоналізації вокального мистецтва в Ніжині, представленого активною концертно-виконавською діяльністю М. Ф. Бровченко, студентів її класу. Добре відоме було в Ніжині, на Чернігівщині, в Україні в 1970-ті роки вокальне "Золоте тріо" у складі Н. Д. Даньшиної, С. М. Козлової, А. Ф. Щербак, яке стало переможцем (Диплом I ступеня й Велика золота медаль) Республіканського конкурсу в Києві та телетурніру "Сонячні кларнети" в 1971 році. У ті ж роки срібну та бронзову медалі на Республіканському конкурсі отримав вокальний дует у складі Геннадія та Володимира Вовків. Після навчання в інституті солістами київських колективів працювали її учні: Н. Ставицька ("Думка"), Л. Шеховцова (камерний хор ім. Б. М. Лятошинського), М. Лященко (капела бандуристів України); звання "Заслужена артистка Росії" отримала Л. Волох. У цей період було сформовано творчо-потенційний, навчально-пізнавальний, соціально-комунікативний критерії діяльності, які стали в подальшому засадничими для представників ніжинської вокальної школи.

Другий етап – 1980–1990-ті роки – характеризувався урізноманітненням виконавських традицій концертно-сценічної діяльності молодих фахівців-педагогів вокалу, яких навчила М. Ф. Бровченко. Нині – це представники старшої генерації її класу вокалу: С. М. Козлова, В. М. Курсон, В. І. Коробка, А. Б. Хоменко. Впродовж цього періоду М. Ф. Бровченко виробила науково-методичну систему, сутність якої становив не типово-узагальнюючий, а конкретно-індивідуальний підхід до студента. Нею була створена, за висловом В. Малиневської, власна методика навчання "з голосу" як засобу формування вокально-звукових ідеалів. "Із досконалою ясністю вона показувала, як потрібно і як не потрібно співати. Зміст і сила цих показів полягали в тому, що різниця між позитивним і негативним була надзвичайно виразною" [5, с. 205]. Донині не втрачають своєї актуальності педагогічні питання методики М. Ф. Бровченко, як-от усвідомлення процесу звукоутворення, темброва рівність звуку, розвиток вокального слуху, вибір репертуару, пов'язаного з технічно-виконавськими здібностями студента, удосконалення техніки його голосу. Тонка творча інтуїція, досвід власного акторського життя на сцені Ніжинського драматичного театру імені М. Коцюбинського дозволили педагогу М. Ф. Бровченко, що володіла прекрасним лірико-драматичним сопрано, органічно поєднувати педагогічну, сценічно-виконавську, режисерську діяльність на факультеті. Адже впродовж 40-річної діяльності нею разом зі студентами було проведено близько 500 концертів! Не випадково творчим кредо М. Бровченко був вислів "вчити молодих піснею зворушувати серця". П'ять лауреатів всеукраїнських студентських мистецьких конкурсів (О. Кривець, О. Білошапка, Алла і Сергій Бусло, С. Заболотна), режисура акторської

гри студентів у музично-театральних виставах за творами українських композиторів – це свідчення життєвості музично-освітянських традицій М. Ф. Бровченко, спрямованих на виховання в майбутніх вчителів музики навичок мистецького самовдосконалення, творчого ставлення до процесу навчання, пошуку нових сценічно-виконавських форм для популяризації творів національної та світової музичної класики.

Третій період зростання вокального виконавства припадає на кінець 1990-х – початок ХХІ ст. і стверджує сформованість ніжинської виконавської вокальної школи як структурно-цілісного організму, де органічно співіснують високий виконавський професійний рівень педагогів-вокалістів, їх успіхи в підготовці студентів, у подальшому – лауреатів міжнародних та всеукраїнських академічних, естрадних конкурсів; видання посібників та підручників з вокалу. Цей період свідчить про продовження та збагачення мистецьких традицій М. Ф. Бровченко викладачами секції вокалу кафедри вокально-хорової майстерності, осіб С. М. Козловою, В. М. Курсоном, А. Б. Хоменко, заслуженими діячами мистецтв України Л. В. Костенко та Л. Ю. Шумською – диригентами університетського молодіжного хору "Світич" – незмінного учасника творчих концертів М. Ф. Бровченко. Зокрема, вже на заслуженому відпочинку співачка подарувала ніжинцям, гостям міста в червні 1999 р. бенедіфіс з нагоди 80-річчя, співала легко і прозоро "на верхах" улюблену українську народну пісню "Стоїть гора високая", а глядачі переповненої зали міського Будинку культури змогли ще раз насолодитися співом її учнів: Алли Кудлай, дуету Любові та Віктора Анісімових, подружжя Завальських та їх донечок – нині учасниць шоу-дуету "Алібі", Валерія Курсона (драматичний тенор), Наталії Даньшиної (ліричне сопрано), Світлани Козлової (ліричне сопрано), Валентини Малиневської (ліричне сопрано), Валентини Коробки (мецо-сопрано), Алли Хоменко (ліричне сопрано), Н. Крутько (естрадний спів), грою довгий час незмінної піаністки-концертмейстера В. А. Розен, концертмейстерів С. Матвієнко, Т. Ляшенко. В цій творчій завзятості М. Ф. Бровченко простежувалася її безмежна закоханість і відданість вокальному мистецтву, які були передані своїм колегам і студентам.

Особливу роль для збереження в музичному середовищі Ніжина культурно-творчих традицій М. Ф. Бровченко, а саме проведення концертів, конкурсів, фестивалів, відіграли професори кафедри вокально-хорової майстерності НДУ ім. М. Гоголя, хормейстери Л. Ю. Шумська та Л. В. Костенко. Зокрема, Л. Ю. Шумська доклала зусиль щодо присвоєння Марії Федорівні звання "Заслужена артистка України", популяризувала концертно-виконавські традиції М. Бровченко під час організації та проведення з 2001 р. з колегами факультету, хоровими колективами Учлища культури і мистецтв ім. М. Заньковецької, музичної та школи мистецтв Ніжина фестивалю Ніжин-хор-фест, Всеукраїнського юніорського конкурсу вокально-хорової майстерності. Його конкурсанти мали нагоду слухати виступи видатних вокалістів Євгенії Мірошніченко, Валентини Антонюк, Валерія Буймістера, Віктора Субачева, Лариси Роговець, Зої Рожок, Фемі Мустафаєва, вистави артистів Оперної студії НМАУ ім. П. І. Чайковського. У такому зірковому реєстрі виконавців, які співали на ніжинській сцені, простежується діалектична взаємодія одиничного, загального та особистого, що продовжує традиції організаційно-творчої концепції культурно-історичного розвитку музичного середовища Ніжина – потужного самобутнього соціолокусу Чернігівщини.

У контексті наступності культурно-освітніх традицій М. Ф. Бровченко простежується концертно-виконавська діяльність викладачів факультету як приклад для творчого самовдосконалення студентів – майбутніх вчителів музики в школі. Показовою є, зокрема, концертно-сценічна діяльність вокального дуету у складі А. Хоменко і В. Коробки – незмінних учасниць міських, обласних, республіканських мистецьких проєктів, як-от тематичних концертів пам'яті П. Чайковського, Є. Гребінки, М. Шекун-Коломійченко, М. Бернеса в Ніжині, в Києві – в концертних залах "Золоті ворота", "Галерея Лаври", в Музеї М. Заньковецької, Будинку-музеї М. Лисенка, під час міжнародних турне до Франції, Італії молодіжного хору "Світич" за участі солістки А. Б. Хоменко.

Привертає увагу творчість заслуженого працівника культури України Наталії Дмитрівни Даньшиної, яка в 1961 р. була учасницею вокального ансамблю від інституту на Міжнародному фестивалі молоді і студентів у Москві, де співала зі славетним М. Кондратюком, тоді ще солістом хору ім. Г. Верьовки. Більше трьохсот

концертів за сорок творчих років співпраці з піаністкою В. Розен співачка провела в містах і селах Чернігівщини, для школярів міста, районів області. У 1965–1971 роках Н. Данышина виступала в складі вищезазначеного вокального ансамблю "Золоте тріо", щорічно давала звітні тематичні концерти в ніжинському Будинку культури: "Минулых лет очарование", "Нам дороги эти позабыть нельзя", "Многое вспомнишь, давно позабытое", "Это было недавно, это было давно", "Рідна мати моя", "Пісні дзвонкової криниці", "Пісні на замовлення", виступала в Лебедині – своїй малій батьківщині – з концертами в Будинку-музеї Бориса Гмирі.

Багато сторінок музичного життя Ніжина пов'язано з іменем викладача і співака Валерія Миколайовича Курсона. Розпочата ним у 1970 р. в Києві на сцені Палацу "Україна" концертно-виконавська діяльність, де він виконував "Вальс ніжинських студентів" з нагоди 150-річчя вишу, й донині слугує студентам прикладом високого професіоналізму, сценічно-артистичної довершеності в роботі з пісенним жанром. Упродовж 30-ти років музично-педагогічної діяльності В. Курсон, в минулому – лауреат обласного 1973 р. конкурсу вокалістів "Молоді голоси", проводить щорічні звітні концерти зі студентами класу вокалу, впродовж 2005–2012 років підготував 7 лауреатів всеукраїнських молодіжних конкурсів, зокрема С. Руденко, Ю. Ільчук, О. Гриценко, співпрацює з оркестром народних інструментів факультету культури і мистецтв.

Цікавий творчий тандем на концертах з В. М. Курсоном впродовж 1980–2000-х років організувала співачка й педагог С. М. Козлова – учасниця вищезазначеного "Золотого тріо", наступниця культуротворчих традицій концертної (дала близько 200 виступів), методичної діяльності М. Ф. Бровченко.

На зламі ХХ–ХХІ століть музичне середовище Ніжина представлене концертно-виконавською діяльністю Н. В. Крутько, викладача секції вокалу, представниці середньої генерації вихованців В. М. Курсона. Її сольні концерти "Світло кохання" (1997 р.), "В Різдвяну ніч на коляду" (2000 р.), "З коханням, піснею, весною" (2003 р.), "Невзираю, не смотря" (2007 р.), "Времени – нет" (2012 р.), перемоги її студентів на всеукраїнських фестивалях стали ознакою розвитку концертно-виконавських традицій в жанрі естрадної музики на факультеті, Училищі культури і мистецтв, музичній школі, де в свій час працювала М. Ф. Бровченко, а нині співпрацює Н. В. Крутько, яскрава самобутня виконавиця-педагог в жанрі естрадного співу. В контексті навчання естрадного співу вона заохочує студентів факультету (С. Довгаль, Т. Шевельова), учнів музичної школи (Т. Голуб, А. Шалай, Є. Солошенко) до участі в конкурсах, як-от "Первоцвіт-надія"-2005 (Київ); "Золота нота"-2005, "Пісня на біс"-2006 (м. Дніпропетровськ), важливих для удосконалення власної естрадно-виконавської майстерності. Безперечно, лідером за кількістю переможних виступів на всеукраїнських вокальних конкурсах у Києві, Івано-Франківську, Житомирі став студент ІV курсу Сергій Гладарьов класу вокалу А. Б. Хоменко. Так, його участь в музичному конкурсі "Солоспів-2012", який проходив в Києві в рамках XI Міжнародного фестивалю документальних фільмів "Кінолітопис-2012", увінчалася званням лауреата (1 місце), що надихало на подальше самовдосконалення, закономірною вершиною якого стала в листопаді 2012 р. участь у I турі Міжнародного конкурсу ім. М. Лисенка в номінації "вокальний спів", гран-прі на міжнародному фестивалі-конкурсі молодих виконавців вокальної майстерності "Мелодії Полісся-2013" в м. Житомирі. Змагання майбутнього вчителя музики поруч з конкурсантами – студентами консерваторій свідчило про достатньо високий професійний рівень виконавської підготовки студента С. Гладарьова під керівництвом А. Б. Хоменко, провідного концертмейстера Г. Брюзгіної.

Таким чином, слід наголосити на життєвості культуротворчих традицій представників ніжинської вокальної школи на зламі ХХ–ХХІ століть. В її діяльності провідними критеріями є:

- високий професійний рівень концертно-виконавської діяльності педагогів-вокалістів, наступників традицій педагогічної й виконавської творчості заслуженої артистки України М. Ф. Бровченко;
- сформованість умінь та навичок фахової підготовки педагога-вокаліста та музично-естетична спрямованість його культурно-освітньої діяльності;
- розвиток сценічно-артистичної культури студента в контексті концертно-виконавського досвіду педагога-вокаліста. Когорта студентів-лауреатів та дипломантів

міжнародних, всеукраїнських конкурсів та фестивалів періоду 1990–2012-х років свідчить про результативність вироблених музикантами-педагогами методичних засад виконавської вокальної школи як життєдіяльної системи, спрямованої на саморозвиток і культуротворчу діяльність молодих виконавців у соціо-локальному мистецькому середовищі.

Представники заснованої М. Ф. Бровченко ніжинської вокальної школи, особі педагога, студенти класу вокалу кафедри вокально-хорової майстерності факультету культури і мистецтв НДУ ім. Миколи Гоголя, на сучасному етапі слугують розвитку педагогічних засад української вокальної школи. На зламі ХХ–ХХІ століть вони зміцнюють славу мистецького Ніжина, сприяють популяризації різножанрових вокальних творів у національному та міжнародному музично-інформаційному просторі.

Література

1. Антонюк В. Г. Українська вокальна школа: етнокультурологічний аспект: монографія / В. Г. Антонюк. – К., 1999, 2001.
2. Антонюк В. Г. Школа сольного співу НМАУ ім. П. І. Чайковського / В. Г. Антонюк // Академія музичної еліти України: історія та сучасність: до 90-річчя НМАУ ім. П. І. Чайковського / авт.-упоряд.: А. П. Лашенко та ін. – К. : Муз. Україна, 2004. – С. 435–454.
3. Антонюк В. Г. Вокальна педагогіка (сольний спів) : підручник / В. Г. Антонюк. – Вид. 2-ге. – К., 2012.
4. Дедусенко Ж. В. Виконавська піаністична школа як рід культурної традиції: автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства / Дедусенко Ж. В. ; НМАУ ім. П. І. Чайковського. – К., 2002. – 20 с.
5. Жишкович М. Львівська вокальна школа: шлях у часі і просторі / М. Жишкович // Солоспів: культурно-мистецький часопис кафедри сольного співу Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка. – 2011. – № 2, березень-квітень. – С. 6–7.
6. Малиневська В. М. З досвіду формування співочого голосу у класі М. Ф. Бровченко / В. М. Малиневська // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. – Серія "Психолого-педагогічні науки". – Ніжин, 2004. – № 2. – С. 203–206.
7. Гринь Л. О. Історичний аспект розвитку української вокальної школи ХХ сторіччя / Л. О. Гринь // Вісник Запорізького національного університету. – 2012. – № 1 (17). – С. 45–49.
8. Хоменко А. Б. Постановка голосу : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. вчителів музики шкіл різного типу / А. Б. Хоменко, В. І. Коробка, В. М. Курсон, Н. В. Крутько. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2011. – 128 с.
9. Вокальні твори на вірші поетів-випускників Ніжинської гімназії вищих наук князя Безбородька : реперт.-метод. посіб. для студ. муз. факультетів / уклад.: А. Б. Хоменко, В. І. Коробка. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2005. – 111 с.
10. Кавунник О. А. Музиканти Ніжина : музично-краєзнавчий довідник / О. А. Кавунник ; передм. Г. В. Самойленка. – Ніжин : Міланік, 2008. – 180 с.